

Știința integrativă a conștiințeiⁱ

Gheorghe M. Ștefan

Fericirea viitorilor oameni depinde și de modul în care oamenii de astăzi au grijă de conștiința lor.ⁱⁱ

Mihai Drăgănescu (1987)

În prima jumătate a secolului al XX-lea Alexis Carrel – premiu Nobel pentru medicină în 1912 - avertiza oamenii de știință contemporani lui asupra apetenței excesive pe care cercetătorii din toate timpurile au avut-o pentru studiul problemelor simpleⁱⁱⁱ. Natura ființei umane – o realitate într-adevăr complexă - este pentru el un domeniu prea mult neglijat de abordările riguroase, capabile să producă cunoaștere dincolo de descrieri speculative. Pe de altă parte, nu există subiect care să fi tentat mai mult mințile imaginative ale tuturor timpurilor ca problema **conștiinței umane**. Greu de găsit un subiect care să fi generat mai multe direcții de cercetare. Cu toate că majoritatea au dezvăluit aspecte importante, consistente cu realitatea, suntem în continuare confrunțați cu o cunoaștere mult prea fragmentată, nu de puține ori contestabilă prin rezultate ce se contrazic. Nu cumva dificultățile sunt datorate mai puțin complexității, evidente, cât mai mult naturii speciale pe care domeniul conștiinței o are? A venit oare momentul unei tranziții paradigmatică trigerate de natura cu totul specială a **conștiinței** ca domeniu investigat? Credem că da. Mihai Drăgănescu aduce un argument suplimentar în sprijinul acestei opțiuni pornind de la o tristă, dar adevărată constatare:

Omenirea nu a fost capabilă să asigure gestiunea planetei noastre. Este un eșec istoric grav la care s-a contribuit din multe direcții, din nefericire și al bisericilor. Istoria noastră a devenit istoria acestui eșec.^{iv}

Realitatea acestui eșec este evidentă. O posibilă soluție este dată, în același text, prin perspectiva posibilă a evoluției lumii noastre către o **societate a conștiinței**. Presiunea pentru o tranziție paradigmatică vine astfel și din perspectivă socială. Mai mult, se pot identifica presiuni ce provin și din derapaje majore la care este supus comportamentul spiritual al ființei umane. Poate acestea sunt cele mai importante. Din păcate par a nu fi luate în considerare la nivelul importanței pe care o au. Forme distorsionate de comportament spiritual sunt din ce în ce mai evidente, cu efecte nocive uneori mai mari decât simpla lipsă a atitudinilor spirituale. Intre-adevăr:

Omenirea se găsește astăzi în fața unor mari sfidări ale cunoașterii și ale unor mari sfidări tehnologice și spirituale.^v

Pe lângă cunoaștere și tehnologie, componenta spirituală a comportamentului nostru mental trebuie pusă în discuție. Deci, în egală măsură **complexitatea, socialul și spiritualitatea** pun mari

presiuni asupra modului în care procesul cunoașterii trebuie să-și reconfigureze strategiile atunci când se apropie de domeniul foarte special al **conștiinței**.

*

Ultima convorbire telefonică pe care am avut-o cu profesorul Mihai Drăgănescu i-am solicitat-o pentru a-i da o veste pe care o consideram foarte importantă. Tocmai achiziționasem în laborator un *dispozitiv agnitronic*, un dispozitiv a cărui apariție fusese prevăzută de Profesor într-unul dintre cursurile sale de *Electronică funcțională* ținute în a doua parte a deceniului 8 al secolului trecut. Zeul focului Agni era cel ce, în mitologia indiană, realiza conexiunea dintre muritori și zei, dintre lumea cotidiană și cea profundă^{vi}. Un *dispozitiv agnitronic* era definit, în acel curs, ca fiind unul ce trebuia să realizeze conexiunea dintre mentalul uman și straturile profunde ale existenței. Dispozitivul achiziționat în primavara anului 2010 era produs de compania *Psylon* ce-l prezintă astfel:

Psylon is a product company and research organization that explores the connection between the mind and the physical world. Discoveries made at the Princeton Engineering Anomalies Research^{vii} (PEAR) laboratory have shown that consciousness and intention can influence the behavior of quantum electronic devices known as "Random Event Generators" (REGs) or "Random Number Generators." Psylon was founded by PEAR scientists and associates for the purpose of providing tools that enable ongoing research and personal exploration of mind-matter effects.^{viii}

Profesorul a luat notă de vestea pe care o aduceam, dar era în mod vădit preocupat de o problemă, corelată, dar diferită și mult mai importantă. Drept urmare mi-a adresat, printre altele, aproximativ următoarele cuvinte:

„Ce se întâmplă și ce se va întâmpla cu conștiința degradată a oamenilor?”

Acesta a fost ultimul mesaj important pe care l-am primit din partea mentorului meu, mesaj de care mă simt obligat să țin cont cu prioritate.

*

Ne ocupăm de conștiința umană nu numai din rațiuni legate de complexitatea cunoașterii, de societate, sau de spiritualitate. Este mult mai important că va trebui să o facem și cu un scop foarte bine precizat: însănătoșirea conștiinței prin toate mijloacele posibile, mai ales pe calea utilizării eficiente și responsabile a celor mai avansate tehnologii^{ix}. Sarcina noastră a devenit, se pare, foarte complicată: *trebuie să studiem o realitate bolnavă pentru a o putea însănătoși*. Poate niciodată conștiința umană nu a fost „sănătoasă”, din perspectiva idealistă, poate, din care o privim, și atunci sarcina noastră este mai simplă, conștiința este și a fost așa cum ne apare ea acum. Cert este, însă, că evoluția lumii în care viețuim depinde de calitatea conștiinței omului pentru că, într-adevăr, *„fericirea viitorilor oameni depinde și de modul în care oamenii de astăzi au grijă de conștiința lor”*. Acest mesaj-avertisment nu vine din partea unei minți lucide ce

reflecta numai situația dintr-un regim totalitar, ci este reflexul înțelegerii profunde a lumii în ansamblul ei, dincolo de ideologii și politici local sau temporar exercitate.

Să acceptăm cazul optimist al unei conștiințe „sănătoase”, care nu are nevoie decât de sprijinul unor artefacte potrivite pentru a acționa constructiv în condițiile unei lumi care a ajuns la dimensiuni și complexități pentru care dotarea naturală a ființei umane nu mai face față. Protezarea conștiinței nu ar trebui să ne dea probleme „de conștiință”. Trebuie să o acceptăm, așa cum acceptăm încă din evul mediu folosirea ochelarilor, sau din timpuri imemorabile mijloace de transport terestre sau acvatice, iar mai nou aeriene. Am fi în fața ultimei (!) exteriorizări^x importante a unei funcții pe care o exercităm cu performanțe limitate. Acceptăm deja, fără complexe, că nu putem socoti cu viteza și acuratețea mașinilor de calcul, că nu putem prelucra fără ajutorul calculatoarelor cantitățile enorme de date cu care ne confruntăm în activitatea cotidiană. Este oare conștiința un comportament al minții noastre atât de diferit de abilitatea prelucrărilor formale încât să devină stânjenitor gândul că ar putea fi protezată, potențată prin mijloace tehnologice?

Societatea informațională, în care ne scufundăm din ce în ce mai adânc, se bazează pe capacitatea minții umane de a procesa informație în contextul sprijinului oferit de tehnologiile informaționale dezvoltate exponențial în ultima jumătate de secol. De ce, atunci, nu am accepta ca o viitoare *societate a conștiinței* să se dezvolte sprijinită în mod consistent de tehnologii dedicate expandării capacității conștiințelor medii de a viețui armonios în spațiul limitat al lumii omului. Ilimitările *noastre* interioare trebuiesc acomodate cu limitările exterioare ale *lunii noastre* printr-o nuanțată modulare a comportamentului etic. Experimentăm de milenii calea religioasă de potențare a componentei etice a conștiinței umane. Nu evaluăm aici nivelul succesului acestei căi, propunem numai o alternativă, nesubstitutivă, care se sprijină și pe progresele tehnologice care până acum nu au ajutat decât componenta rațională și imaginativă a mentalului uman. *Logos*-ul a fost beneficiarul principal, iar *Pathos*-ul unul secundar al exploziei tehnologice a ultimului secol. De ce nu ar veni și rândul *Ethos*-ului!?

*

O foarte bună prezentare a stadiului în care cunoașterea mentalului conștient se află este dată de Susan Blackmore în cartea sa^{xi} (deja la a doua ediție) unde trece în revistă critic demersuri semnificative, istorice și contemporane. După ce suntem avertizați că “*studying consciousness will change your life*”^{xii}, cartea, o foarte bună introducere, tip manual, în problematică, prezintă spectrul problematicii prin 27 de abordări semnificative diferite. Le vom trece în revistă succint, pentru a oferi o imagine a imensului și eterogenului spațiu pe care se dispersează preocupările legate de fenomenul conștiinței.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea *Descartes* lansează demersul modernității în problema conștiinței prin distincția: *res extensa vs. res cogitans*. Ultimul deceniu al secolului al XX-lea aduce în discuție prin cartea, deja celebră, a lui *David Chalmers* (n. 1966), un auto-proclamat

dualist, o distincție suplimentară, cea dintre *easy problem* vs. *hard problem* (taina experienței subiective), în timp ce **Patricia Churchland** (n. 1943) va considera că „*the hard problem of consciousness*” este o falsă problemă (*hornswoggle problem*).

Pentru **William James** mentalul uman se manifestă conștient ca o tensiune între “*the stream of consciousness*” și “*the specious present*”, pentru ca **Daniel Dennett** (n. 1942) să argumenteze că nu există date experimentale care să susțină teoria despre „*stream of consciousness*” în condițiile în care noi toți nu suntem, în opinia sa, decât niște „roboți conștienți”. Dennett este scepticul de serviciu care provoacă, într-un mod iritant uneori, comunitatea celor care studiază problemele conștiinței prin observații și obiecții deosebit de inteligente pe care nimeni nu le poate neglija. Dar cu greu poate combate rezultatele experimentale și teoretice ale unor cercetători, ca **Vilayanur Ramachandran** (n. 1951), care sunt deja capabili să indice localizări concrete, în creierul uman, pentru fenomenul de *qualia*.

Omul nu are o reală percepție a sinelui, după **David Hume**, care invocă în acest sens numai „*a bundle of sensations*”, în strictă opoziție cu contemporanul nostru **Bernard Baars** (n. 1946) preocupat de creierul conștient al omului și al animalelor. Tot referitor la *sine*, pe de altă parte, **Daniel Wegner** (n. 1948) consideră că liberul arbitru este o iluzie.

Memele lui **Richard Dawkins** (n. 1941) oferă o dimensiune suplimentară studiului evoluției istorice a proceselor conștiente, iar **Nicholas Humphrey** (n. 1943) studiază funcția socială a intelectului uman pe care-l consideră un “natural psychologist” cu un “inner eye” capabil să observe evoluția stărilor intene ale creierului. Evoluția proceselor conștiente este studiată de **Marian Stamp Dawkins** (n. 1945) pornind de la conștiința animalelor.

Aspectele legate de procesele artificiale conștiente apar odată cu dezvoltarea teoriei și tehnologiei sistemelor informatice. **Alan Turing** (1912-1954) este printre primii care încearcă definirea comportamentului artificial conștient, pentru care **John Searle** (n. 1932) propune modelul *camerei chinezești*, pe care-l folosește pentru a preciza limite teoretice. Există un optimism moderat privitor la posibilitatea mașinilor conștiente, cărora **Rodney Brooks** (n. 1954) nu le oferă decât șansa unei *inteligențe fără reprezentare*.

Corelațiile mecanismelor neuronale cu comportamentul conștient sunt studiate de **Francis Crick** (1916-2004) și de **John Eccles** (1903-1997), în timp ce **Antonio Damasio** (n.1944) ne vorbește în *Descartes' Error* despre daunele produse de distincția, degenerată în disjuncție, a lui Descartes prin care am separat mintea de corp.

Philip Merikle (n. 1940) studiază percepțiile subliminale și informațiile vizuale percepute inconștient, iar **Joseph Rhine** (1895-1980) este preocupat de percepțiile extrasensoriale. Stările alterate de conștiință sub influența drogurilor sunt studiate de **Ronald Siegel** (n. 1943). Astfel, inconștientul, paranormalul, relația dintre imaginar și real devin componente importante ale studiului conștiinței.

Anii 1970 aduc în atenția cercetătorilor relația dintre droguri și stările alterate de conștiință. Psihologia transpersonală, prin cercetările lui **Charles Tart** (n. 1937), aduce contribuții inedite la studiul conștiinței. Stările hipnotice, somnul și visele sunt folosite de **Ernest Hilgard** (1904-2001) în studii asupra conștiinței. „Sacralitatea momentului prezent”, ca experiență umană excepțională reprezintă fundalul cercetărilor desfășurate de **Evelyn Underhill** (1875-1941). Stările mentale surprinse în situații departe de echilibru sau în scurte intervale tranzitorii pot spune mult despre ceea ce conștiința este.

O abordare care se apropie de cea structural-fenomenologică, propusă de Mihai Drăgănescu, este cea a lui **Francisco Varela** (1946-2001), care studiază procese emergente bazate pe mecanisme de auto-organizare, numite de el *neurofenomenologice*. **Peter Fenwick** (b. 1935) studiază comportamentul electric a creierului în timpul meditației pornind de la un punct de vedere holistic asupra vieții și a tranziției dincolo de viață.

Buddha și concepția buddhistă nu poate lipsi din lista modurilor posibile de abordare a minții conștiente. Cele patru nivele propuse de buddhismul Theravada sunt (1) cel al percepției imediate, (2) cel al limbajului, conceptualizării și judecății, (3) cel al emoțiilor și al manifestării ego-ului și ultimul, (4) cel al eticului și al relațiilor personale, culturale și sociale. Este se pare cel mai complex model, pe care tehnologiile moderne ale cunoașterii îl vor putea folosi ca un bun punct de pornire.

La sfârșitul acestei enumerări nu putem decât să constatăm cât de departe sunt cei enumerați de înțelegerea a ceea ce ar putea fi o *știință integrativă a conștiinței*. Diversitatea constatată este interesantă, dar dezarmantă în același timp. Gândind la efortul ce-i așteaptă pe cei ce vor dori să dea piept cu toată complexitatea problemei, tindem să-i dăm dreptate lui Daniel Dennett care ne avertizează:

“*When we understand consciousness ... consciousness will be different*”^{xiii}

Dennett punctează astfel asupra unui foarte important aspect al posibilului succes în procesul de înțelegere a fenomenului conștiinței: *poate pentru prima oară în istoria cunoașterii rezultatul obținut va acționa imediat și direct asupra realității investigate, transformând-o*. Cu un an înainte Achibald Wheeler introducea sintagma „*participatory universe*”^{xiv} pentru a ilustra conexiuni de neevitat între mintea conștientă și existența considerată ca un tot. Iar, cu mai bine de un deceniu înaintea acestor autori, Mihai Drăgănescu introducea „*inelul lumii materiale*”, cu poziția specială a ființei conștiente pe acest inel, care reprezenta conexiunea circulară existențială fundamentală ce guverna o realitate *informaterială*^{xv}. Rolul acordat de Mihai Drăgăneacu minții conștiente pe inelul lumii materiale este dincolo de așteptările curente:

De aceea s-ar pune mai întâi problema modului nostru de acțiune în ortoexistență, cum anume, cu mintea noastră sau cu ce unelte sau mașini specifice ale viitorului? Iar în ortoexistență cum am putea trece la porțiuni ale existenței modificând proprietăți sau legi ale substanțelor? Până aici, dacă modelul se va confirma, vom avea un drum lung. Dar el ne-ar da drepturi mari asupra naturii,

posibilități nelimitate de creație, atât de depline încât s-ar putea să hotărâm un nou experiment existențial, un nou univers cu legi pe care noi le vom fi imprimat în "genele" ortoexistenței. Materia și-ar deschide noi cicluri datorită conștiinței subiecților vii, lumea materială ar trece prin momente de înaltă conștiință.^{xvi}

Care cercetător contemporan a mai îndrăznit să-și asume responsabilitatea unei astfel de perspective pentru minea conștientă? Vectorul pus de o astfel de viziune impune inevitabil o abordare integrativă.

*

Multitudinea abordărilor reduționiste, pe de o parte, și caracterul prea speculativ al celor pur holistice, pe de altă parte, cer o reconsiderare a modului în care mintea a fost considerată de cei care, din toate timpurile, s-au străduit să o cunoască. Opinem că abordarea integrativă nu este în cazul minții numai o opțiune posibilă, ci unica modalitate de a ne confrunta cu o realitate atât de puternic conectată existențial.

Dualitățile de diverse tipuri din istoria culturală a Occidentului își află originea în poziția specială pe care percepția mentalului o joacă dintotdeauna în formarea reprezentărilor conștiente pe care omul le-a exersat. *Distincția* rezultată a degenerat prea des în *disocieri* mai mult sau mai puțin justificate. Reduționismul este progenitura cea mai activă a acestei distincții degenerate în disociere. Drept urmare nu mai putem evita ca știința referitor la conștiință să fie una **integrativă**. Motivația pentru o știință integrativă rezultă din însăși natura obiectului investigat: *conștiința*, o realitate care se dovedește conectată la existență în totalitatea ei fără a lăsa loc diverselor posibile reduționisme. Caracterul integrativ pe care-l avem în vedere se manifestă la toate nivelurile ce pot fi considerate în cadrul procesul cognitiv:

- nivel ontic: al omului – al lumii lui – al existenței
- nivelul comportamentelor mentale: rațional – imaginativ - spiritual
- nivelul metodelor de investigare: structural – arhitectural – fenomenologic.

La nivel ontic știința conștiinței va fi integrativă dacă va acoperi întregul spațiu de manifestare a conștiinței, pornind de la cel evident al conștiinței individuale, trecând prin cel, acceptat de unii, al conștiinței sociale și atingând nivelul ipotetic, propus de Mihai Drăgănescu, al Conștiinței Fundamentale a Existenței^{xvii}, justificând astfel faptul că „*adevăratul sens al istoriei într-un univers este devenirea conștiinței*”^{xviii}.

Investigațiile curente sunt focalizate asupra individului conștient, cu extensii limitate asupra lumii lui, care este văzută ca mediu exterior, ca un ambient social în care se produc extensii ale comportamentului conștient și din care provin reacții la acest comportament. Dar rolul activ al lumii, pe care omul și-a construit-o pentru a se proteja, devine din ce în ce mai important atât prin aspectele ei naturale cât și prin cele artificiale, mai ales. *Exteriorizarea* - în sensul lui Leroi-Gourhan - a unor funcții mentale conștiente nu ar putea fi privită, peste o anumită limită, ca fiind

acompaniată și de *internalizarea* unor procese pe care comunitatea umană le-a declanșat în tehnosferă (parte importantă a lumii omului)? *Infosfera*, ca parte a tehnosferei, ar putea avea o stranie caracteristică: odată dezvoltată în exteriorul ființei umane se instalează autoritar și în interioritatea acesteia prin inducerea artificială a unor comportamente emergente. Aceste pot fi forme de conștiință induse, menținute și exercitate prin artefacte *info*, spre binele sau spre răul omului. Care va mai putea fi diferența dintre ceea ce este natural și ceea ce este indus, menținut și exercitat artificial în comportamentul conștient? Greu de știut, înțeles și controlat fără un mod integrativ de abordare a conștiinței. De ce exteriorizarea în *infosferă* este însoțită de efecte inverse de interiorizare mult mai intense decât cele datorate altor domenii ale tehnosferei? Dacă exteriorizarea capacității omului de a ridica greutatea, spre exemplu, s-a realizat prin instrumente mecanice construite din materiale neorganice, atunci, în cazul infosferei suportul funcțiilor exteriorizate este de aceeași natură cu cel folosit de mentalul uman. Este vorba de *informație*. Procesele din *infosferă* și cele corespondente din mentalul uman sunt ambele procese de tip informațional. Astfel, omul și lumea lui devin în egală măsură importante pentru înțelegerea a ceea ce conștiința ar putea fi, iar acest fapt se petrece într-un spațiu în care forme artificiale de conștiință emerg natural.

În acest context lărgit, lumea omului prin artefactele ei permite conexiuni suplimentare la existență, de neconceput înainte de explozia *infosferei* în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Substratul informațional al fenomenelor conștiente, responsabil pentru fenomene artificiale conștiente în lumea omului, corelat cu ipoteza informației profunde, formulată la sfârșitul deceniului 8 al secolului trecut de Mihai Drăgănescu, susținută ulterior și de alți gânditori^{xix}, ne permite să fim optimiști în confirmarea ipotezei Conștiinței Fundamentale a Existenței (CFE). Vom fi atunci obligați să extindem într-un mod natural domeniul cercetărilor către existența profundă, într-un demers integrator care va include și CFE.

La nivelul comportamentelor mentale, caracterul integrativ al cercetărilor trebuie să țină cont de aspectul triadic ce se manifestă sub forma unității dintre *rațiune*, *imaginar* și *spiritual*^{xx}. Pe rând sau, dar mai ales, simultan *ordinea*, *spontaneitatea* și *plenitudinea* caracterizează interacția minții omului cu lumea sa și cu existența. În lumea abrahamică în care viețuim, prea departe de moștenirea aproape uitată a culturii greco-romane, *distincția* dintre rațiune și spirit a degenerat într-o *disjunctie*, accentuată și de ignorarea sistematică a imaginariului. Paradoxal, rațiunea și spiritul mentalului occidental și-au dat prea des mâna în efortul de a submina spontaneitatea imaginariului. De prea puține ori cultura Occidentului s-a manifestat integrând, sau măcar încercând să integreze, armonios cele trei forme ale mentalului. O excepție ar putea fi rarisimul exemplu al Academiei Florentine unde, la sfârșitul secolului al XV-lea, s-a manifestat o deschidere maximă pentru cele mai diferite doctrine și modalități de gândire. Libertatea de o clipă, la nivel istoric, pe care a avut-o imaginariul sprijinit de rațiune și patronat de spirit nu s-a mai putut manifesta începând din secolul următor, când confruntarea dintre lumea catolică și cea protestantă a izbucnit, cu efecte ce se resimt încă. Resincronizarea Occidentului cu tradiția greco-romană s-ar putea realiza prin reinstaurarea imaginariului, ca punte ce armonizează rațiunea cu

spiritualitatea, într-o bună tradiție pe care iraționalul la Dodds^{xxi} sau *meontologia* lui Andrei Cornea^{xxii} o sugerează. Evoluția spectaculară a Occidentului, sub incidența paradigmei abrahamice a *absolutului abstract*, l-a adus pe acesta în stadiul în care o evoluție ulterioară nu mai poate fi concepută decât în cadrul unui proces reintegrator prin care-și reaproprie integralitatea abordării elene (greu de înțeles calea ocolită pe care Occidentul abrahamic o urmează căutând obsesiv resurse de reînnoire numai în Orient, atunci când acestea se află mult mai ușor de accesat în tradiția elenă). Expresia crizei prin care trecem este dată tocmai de incapacitatea evidentă a mentalului occidental de a sparge nuca tare pe care o reprezintă problema conștiinței.

La nivelul metodelor de investigare integrarea presupune transformarea *alternativelor* în *complementarități*. Aici avem, într-adevăr, de împrumutat ceva din mentalitatea orientală. Este greu de înțeles pentru un occidental armonia dintre diferitele doctrine ale Orientului. Cum este posibilă armonia, rar și superficial perturbată, dintre taoism, buddhism și confucianism în Orientul îndepărtat? Pe de altă parte, cât de incompatibile sunt, în spațiul nostru occidental, spre exemplu, structuralismul cu fenomenologia! Unul este sugerat și practicat în domeniul științei sau al tehnologiei, celălalt este o atitudine impusă și urmată în filosofie. Mihai Drăgănescu propune pentru cunoaștere o metodă ce le integrează: ***structural-fenomenologia***. O face într-un context ce permite dezvoltarea unei platforme pe care structurile și fenomenele se pot manifesta simultan: ***abordarea arhitecturală***. Arhitectura se instituie într-un temen mediu care permite interacția dintre ***funcțiile*** formale ale structurilor și cele neformale ale fenomenelor. Descrierea arhitecturală a unei realități prezintă setul de funcții pe care acea realitate-l prezintă la interfața cu mediul în care este scufundată. Funcția se dovedește un instrument care permite manipularea eficientă a unor complexități mari cu pierderi de acuratețe minime. Triada metodologică, *structură – arhitectură – fenomen*, corespunde și este justificată prin cea a mentalului, *rațional – imaginar – spiritual*. Structurile sunt percepute sau concepute rațional, fenomenalitatea ține de atitudinea spirituală, în timp ce arhitecturile trebuiesc imaginate la interfețe pe care o bună *intuiție* le poziționează, iar *fantezia* le populează sub imperiul *voinței* de a forța barierele puse în calea cunoașterii. Astfel, cele trei aspecte esențiale ale imaginarului - voința, intuiția și fantezia - permit și sprijină abordarea de tip arhitectural.

Gândirea arhitecturală, dezvoltată în domeniul tehnologiilor informației, se constituie într-o primă încercare de a arunca o punte peste prăpastia ce separă, în mentalul cartezian, structural-formalul de neformalul fenomenologic. Într-adevăr, într-un demers arhitectural se vor putea acomoda la nivelul aceluiași demers o funcție formală cu una neformală, tot așa cum astăzi, într-un proiect informatic complex, descrieri *pur structurale* se pot combina cu cele *pur comportamentale* pentru a realiza descrierea unei realități foarte complexe. Exerciții preliminare în acest sens fac designerii arhitecturilor informatice de mare complexitate, care pot combina, în cadrul aceluiași proiect, specificații care răspund la întrebarea *cum?* cu specificații care răspund la întrebarea *ce?*.

Poate nu este întâmplător faptul că primul pas pe calea integrării *structurilor* cu *fenomenele* este făcut tocmai în domeniul *arhitecturilor* informatice. Fundalul pe care inițierea integrării metodologice este posibilă fiind cel informatic, tot așa precum este cel al integrării ontice, spune multe despre șansa pe care o avem în investigarea proceselor conștiente dacă ne focalizăm punctul de pornire în domeniul filosofiei, tehnologiei și științei informației, pe scurt, în domeniul ***cunoașterii informației***.

Informația a fost inițial obiectul unor tehnologii (scrierea, tiparul, comunicațiile, ...). A devenit apoi o știință și, în scurt timp după aceea, filosofii i-au acordat atenția cuvenită dezvăluindu-i extensia existențială (primul care a evidențiat această extensie a fost Mihai Drăgănescu^{xxiii}). Urmează ca pornind de la sugestia filosofică a *extensiei existențiale a informației*, știința și tehnologia să se reîntoarcă asupra informației cu o atenție și un interes sporite. Iar primul rezultat remarcabil va fi, suntem siguri, progresul în domeniul cunoașterii realităților conștiente.

*

De unde vom începe? În bună tradiție structuralistă, ar trebui să răspundem: de la o construcție instituțională dedicată subiectului. Este o capcană pe care ne-o întinde mentalul nostru excesiv exersat într-ale primordialității formelor care trebuiesc mai apoi umplute de un conținut. Poate că pentru proiectul cunoașterii proceselor conștiente trebuie adoptată o altă strategie, una bazată pe mecanisme de autoorganizare care să determine emergența domeniului cunoașterii conștiinței prin investigarea aspectelor informatice și informateriale ale existenței. De ce nu am porni cu proiecte care vizează numai indirect problema, pentru a ne apropia de realitatea țintă pe căi indirecte, ocolite chiar, în tentativa de a nu „brusca” un domeniu a cărui extensie nici nu ne este foarte clară. O astfel de tentativă o constituie, spre exemplu, proiectul *iDemocracy*^{xxiv}. Comportamentul conștient colectiv, vizat în acest proiect, poate constitui o cale de apropiere de subiect care s-ar putea dovedi, prin caracterul ei indirect, mult mai eficientă decât o abordare integrativă frontală a conștiinței individuale. O serie de astfel de proiecte, care atacă subiectul integral, dar accesându-l pe căi diferite, se poate constitui într-o strategie prin care se poate declanșa procesul de autoorganizare a confruntării directe cu ceea ce astăzi credem că este conștiința.

ⁱ Comunicare la *Societatea Informațională - Seminar dedicat activității academicianului Mihai Drăgănescu*, organizat în Aula Academiei Române în ziua de 30 mai 2012.

ⁱⁱ Mihai Drăgănescu: „Autoconsistența materiei”, *România literară*, 19/1987.

ⁱⁱⁱ Alexis Carrel: *Man, the Unknown*, Harper & Brothers Publishers, 1935.

^{iv} Mihai Drăgănescu: *Societatea conștiinței*, ICIA, București, 2007, p. 226.

^v Idem, p. 227.

^{vi} Profesorul tocmai se întorsese dintr-o călătorie în India atunci când a predat cursul în care a introdus conceptul de *dispozitiv agnitronic*.

^{vii} <http://www.princeton.edu/~pear/> [nota mea, GȘ]

^{viii} <http://www.psyleron.com/>

^{ix} Mihai Drăgănescu, op. cit. p. 31: „... nu văd posibilă realizarea unei societăți a conștiinței fără participarea conștiinței artificiale.”

^x André Leroi-Gourhan: *Le geste et la parole*, Albin Michel, Paris, 1964.

-
- ^{xi} Susan J. Blackmore: *Consciousness: An Introduction*, 2nd ed., Oxford University Press, 2011.
- ^{xii} *Idem*, p. 6.
- ^{xiii} Daniel Dennett: *Consciousness Explained*, Boston, MA, and London, Little, Brown and Co., 1991, p. 25.
- ^{xiv} John Archibald Wheeler: "Information, physics, quantum: The search for links", in W. Zurek (ed.) *Complexity, Entropy, and the Physics of Information*. Addison-Wesley, 1990. La pag. 5: „... all things physical are information-theoretic in origin and this is a participatory universe”
- ^{xv} Mihai Drăgănescu: *Profunzimile lumii materiale*, Ed. Politică, București, 1979.
- ^{xvi} *Idem*, p. 204. Prin *ortoexistență* filosofia profunzimilor existenței, propusă de Mihai Drăgănescu, înțelege existența profundă, palierul la care informateria, fecundată de sensuri fenomenologice poate genera diferite experimente existențiale sub forma unor universuri, precum cel în care ființăm noi.
- ^{xvii} Mihai Drăgănescu: „Conștiința fundamentală a existenței”, în *Academica*, ian./feb./mar. 1998.
- ^{xviii} Mihai Drăgănescu: *Societatea conștiinței*, p. 54. Va fi, cândva, interesantă analiza diferenței dintre „devenirea conștiinței” la M. Drăgănescu și „devenirea spiritului” la G.W.F. Hegel.
- ^{xix} Hans Christian von Baeyer: *Information. The New Language of Science*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2004.
- ^{xx} Gheorghe M. Ștefan: *Ethos-Pathos-Logos. Eseuri despre unitatea triadică*, Ed. All, București, 2010.
- ^{xxi} Eric R. Dodds: *The Greeks and the Irrational*, The Regents of the University of California Press, 1951.
- ^{xxii} Andrei Cornea: *O istorie a neființei în filozofia greacă*, Humanitas, 2010.
- ^{xxiii} Sunt exprimate și opinii conform cărora „lumea a treia” a lui Karl Popper ar trebui considerată prima referință la ubicuitatea existențială a informației. Trebuie însă precizat ca Popper s-a referit numai la obiectele abstracte create de om pentru a-și contura propria lume (mituri, teorii, realizări artistice, instituții, ...). Am putea vorbi la K. Popper numai de o *extensie în lumea omului* a informației, nicidecum de o *extensie existențială* a informației, ca la M. Drăgănescu.
- ^{xxiv} Gheorghe M. Ștefan: „iDemocracy”, în *The First International Workshop on Cyber Physical Systems*, May 2012, Bucharest. Lucrarea prezintă proiectul unei democrații participative bazată pe tehnologii informaționale, prin care se urmărește reducerea rolului parazitar pe care clasa politică îl are în societatea contemporană. Emergența unei forme de *sacralitate artificială* bazată pe *spiritualitatea artificială* ar putea fi consecința cea mai importantă a exercitării democrației prin intermediul celor mai avansate tehnologii informaționale.